

E 179/51

DEKE

A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS
TÁRSASÁG I. OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAI

VI. KÖTET. 3. FÜZET.

ACTA CLASSIS I. SOCIETATIS SCIENTIARUM
DEBRECINENSIS DE STEPHANO TISZA NOMINATAE

VOL. VI. FASC. 3.

A
BRUSSZAI ANGOL KONZUL
JELENTÉSE
KOSSUTHRÓL

KÖZZÉTESZI ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA :

HANKISS JÁNOS

R. TAG

DEBRECEN, 1934.

FŐBIZOMÁNYOS: STÚDIUM KÖNYVKIADÓ R.-T.
BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTI-UTCA 8.

*Hóman Bálint Excellenciájának
mély tisztelettel és hálával:*

35. 7. 14.

Hankiss János

A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYOS
TÁRSASÁG I. OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAI

VI. KÖTET. 3. FÜZET.

ACTA CLASSIS I. SOCIETATIS SCIENTIARUM
DEBRECINENSIS DE STEPHANO TISZA NOMINATAE

VOL. VI. FASC. 3.

**A
BRUSSZAI ANGOL KONZUL
JELENTÉSE
KOSSUTHRÓL**

KÖZZÉTESZI ÉS BEVEZETÉSSSEL ELLÁTTA :

HANKISS JÁNOS

R. TAG

DEBRECEN, 1934.

FŐBIZOMÁNYOS: STÚDIUM KÖNYVKIADÓ R.-T.
BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTI-UTCA 8.

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Atengedett főlépeldány

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1948. év. 14881 sz.

Ullein Antal sztambuli magyar konzul, egyetemi magántanár, 1932 végén megszerzett s a külügyminisztériumba továbbított egy eredeti bizalmas jelentést, amelyet a brüsszai angol konzul 1850 március 26-án az akkori külügyi államtitkárhoz, *Palmerston* viscount-hoz intézett. Ez az érdekes jelentés most a Nemzeti Múzeumban van. Onnan adom közre angol szövegét és magyar fordítását.

Szerzője bizonyos mértékig belefestette önarcképét jelentésébe. Igazi angol konzuli ügynök jellegzetes vonásai alakulnak ki belőle. Éles ítélőképességű, józan gondolkodású férfi, aki a menekültekkel folytatott beszélgetésekből olyan világosan leszűri a lényegest, hogy minden olyan ponton, ahol már ismertet mond, úgyszólván hiánytalan pontossággal fedi történeti tudatunk anyagát. Amikor ettől láthatólag eltér — így akkor, amikor azt állítja, hogy Nyáry Pált a sértett ambíció tette Kossuth versenytársává —, valószínűleg nem ő érti rosszul informátorait, hanem a számkivetettek természetes keserősége színezi kissé sötétebbre a debreceni kormányzóválasztást megelőző közhangulatot. Angolunk óvatos és gyakorlati ember. Jelentésében van valami halvány mentegetődzésfele, amiért a magyarok politikai bajaival és terveivel oly részletesen foglalkozik; de azt hangoztatja fellebbvalója előtt, hogy mindennek van *gazdasági* oldala is és az angol politikát a béke és a kereskedelmi terjeszkedés vágya jellemzi. Ám ez a gyakorlatiasság nem teszi rideggé vagy cinikussá. A száműzöttek balsorsa és emberi érzelmei nyilván megnyerték rokonszenvét s ezzel megerősítették abban a magyarországi útjai alkalmával szerzett meggyőződésében, hogy ha Magyarország közlekedési és kényelmi viszonyai nagyon el is vannak hanyagolva, művelt társadalmának „minden fokozatát értelmesség és nyílt, férfias magatartás“, valamint a függetlenség és a nemzeti törvények büszke megbecsülése tünteti ki.¹

A szerző adatszolgáltatói : maga a kormányzó, aki minden alkalmat

¹ Neve minden valószínűség szerint *Sandisson* volt. Guyon 1850 jan. 30-án Kossuthhoz intézett levelében említi ezt a nevet. L. *Hajnal : A Kossuth-emigráció Törökországban*, I. 685.

megragad, hogy beszéljen vele; még inkább Batthyány Kázmér gróf, akinek angolnyelvű följegyzései ott szerepelnek a — sajnos, elkallódott — mellékletek közt; aztán nyilván más menekültek is, így főképp az angol Guyon tábornok, Kossuth Lajosné és mások. Batthyány a Kossuthnak tartott tükrök között a legfontosabb és a legesiszoltabb. A konzul hangsúlyozza, s erről meg is győződünk, hogy Batthyány nem elfogult híve Kossuthnak, hanem tárgyilagos kritikusa. De kritikája mindig jóhiszemű és jóindulatú: a konzul előtt nagyon vigyáz a magyar front külpolitikai egységére. A volt magyar külügyminiszter érdekes dolgokat mond a magyar külpolitika terveiről és kezdeményezéseiről is. Guyon csak megerősíti azt, amit vezérei az orosz-magyar, ill. olasz-osztrák viszonyról mondtak.

A jelentés főbb tárgyai:

I. A menekültek helyzetének megállapítása. Megtudjuk, hogy fejenként és naponként 20 piasztert kapnak a Portától; hogy az illetékes pasa nem bocsátkozik velük politikai eszmecserébe; hogy Kossuth kiemelkedő helyzetét menekülttársai határozottan kifejezésre juttatják. Ez annál fontosabb, mert elképzelhető lett volna, hogy a hatalmát vesztett vezért a sikertelenség okainak keresői ledöntik arról a magas polcra, amelyre tehetsége állította. Sok emigrációban az igazi vezérek helyét külön „emigrációs vezérek“ foglalják el, vagy a „sauve qui peut“ elvének alkalmazásával széthull a rokonsorsúak közössége. Az angol jelentés azt mutatja, hogy Kossuth tekintélye majdnem oly csorbitatlanul megővta a régi és természetes hierarchiát, mint a kisázsiai emigrációnak kétségkívül erős hatású előzménye: a számkivetett Rákóczi kis udvara. Kossuth környezetében voltak ugyan surlódások, de ezeket a konzul nagyon helyesen a menekültek kedélyállapotából magyarázza meg és lényegteleneknek érzi.

II. Kossuth kíséretét az iránta megnyilvánuló tiszteleten kívül a tervezett „horvát merénylet“² tanulságai is magyarázzák. Az angol konzul beszámol Davidovics és társai szerepléséről s azzal okolja meg a merénylet sértetlenségét, hogy a sumlai osztrák konzuli ügynök szolgálatába és így védelmébe is vette őket.

III. A kormányzó személyével természetesen sokat foglalkozik a jelentéstevő, nyilván mert látja, hogy a magyar szabadságharc eseményeit nem lehet megérteni Kossuth szuggesztív egyéniségének alapos ismerete nélkül. Sokat beszél vele és sokat beszéltet róla. Főleges volna itt megegyeszer elmondani mindazt, amit a jelentés Kossuth képességeiről megállapít. Íme néhány vonás: nagy intelligencia, szellemi erő és ötletesség; emelkedett jellem, aminek természetes árnyoldala a túlságos jóhiszeműség, mert Kossuth környezetét is önmaga után ítéli meg; kitűnő nyelvtudás és szónoki képesség (e tekintetben érdekes véleményt hallani Kossuth angolságáról évekkal londoni sikerei előtt); békeszeretet és emberszeretet (joggal büszke arra, hogy senkit se ítél halálra s jogfosztást nem követett el); s mindezek fölött lángoló és tevékeny hazaszeretet. Tegyük hozzá még néhány megállapítást,

² A sumlai merényletről részletesen l. *Hajnal*, id. m. 327—350. l.

amely a jelentésből folyik: európai látóköri; diplomáciai érzék, amely könnyen kitapogatja, mivel kell és lehet hatni az angolokra, illetőleg a törökökre; általában kivételes mérséklet és megértés (erre vall politikai eszményeinek összeegyeztetése a magyar hagyományokkal s az adott helyzettel, különösen a királykérdésben), stb. Az angol konzul Guyon nyomán kiemeli, hogy Kossuth egy lépést sem tett azért, hogy kormányzóvá válasszák. Batthyány pedig alkalmatlannak tartja a diktatúrára, mert nagyon is jó szíve van. S az angolt kétségkívül megnyugtatja, hogy Kossuth nem játszhatott volna s nem is játszhatik soha Robespierre-szerepet, — mint ahogyan a magyar forradalom sem fenyeget szocialista vagy éppen anarchista jelleggel.

IV. A jelentés bizonyos szempontból a magyar emigráció *diplomáciai munkájának* pillanatfelvételeiből áll. A konzul szószertint igyekszik idézni a beszélgetések lényegét és így világosan kidomborodnak a magyar érvek és tendenciák. Kossuth megértette, hogy ha Angliát meg akarja nyerni, akkor legelőször is meg kell nyugtatnia afelől, hogy a magyar szabadságharc sohasem válhatik a monarchikus államforma megdöntésének veszedelmes precedensévé. Tehát ha a jelentés címzettje, Palmerston állandóan bátorította a magyarokat, ezt csak abban a föltevésben tehette, hogy a magyar szabadságharc Ausztriát gyöngíteni fogja, de nem forgatja föl teljesen. Ezért Kossuth azt bizonygatta a brusszai konzulnak is, hogy ő mindvégig mindent megkísérelt a császárral való megegyezésre és csak Ausztria hallatlan makacssága vezethetett a trónfosztáshoz. (Ennek érdekes megokolását kapjuk: Kossuth meg akarta előzni a hazája ellen tervezett teljes jogfosztást az uralkodóház detronizálásával.) De ezzel Ausztria végkép kiszolgáltatta magát Oroszországnak, Anglia balkáni és ázsiai versenytársának. Kossuth finom érveléssel mutat rá, hogy Ausztria kímélése, túlbecsülése azon az elavult föltevésen alapszik, hogy Ausztria fontos eleme az angol politikában oly nagy jelentőségre emelkedett „európai egyensúlynak“. Igen: a Magyarország mint egysúlyos súlypont körül megszilárduló monarchiának volna ilyen egysúlyozó szerepe, de ezt nem lehet elmondani az Oroszország pórázán szegyenkező ál-monarchiáról, amelyben még a Magyarország ellen uszított nemzetiségek is elégedetlenek kezdenek lenni. Kossuth hangoztatja, hogy 1848-ban ő mentette meg Bécsben az uralkodót és tekintélyét, s hogy Magyarország hajlandó lett volna Bécsset 40,000 katonával támogatni olasz birtokainak megvédésében. Aztán nagyon ügyesen a háború ördögét festi a falra. Erős helyi hatású érveléssel fenyeget, hogy ha a közeledő orosz-török leszámolás idejéig a helyzet nem változik, a Magyarországgal meg nem békélt Ausztria semmit sem tehet majd a veszély elhárítására. Kossuth jó jósnak bizonyult, legfeljebb azt nem láthatta előre, hogy Ausztria nem akadályozza ugyan meg az orosz támadást Törökország ellen, de „hálátlanságával“ még orosz szövetségesére is váratlan és súlyos csapást mér.

V. A *nemzetiségi* politikában Batthyány Kázmér említ bizonyos hibákat, amelyek a nemzetiségek mozgalmának idejekorán való föl nem ismerésére vonatkoznak. Kossuth viszont tisztázza és védelmezi a magyar álláspontot, rámutatva arra is, hogy a toleranciát és jogegyen-

lőséget követelő horvátok hogyan bántak el a maguk kisebbségeivel s a protestánsokkal.

VI. Az *Anglia* kormányának megnyerésére irányuló kísérleteket így osztályozhatjuk: *a)* A két ország rokon vonásainak hangsúlyozása (öröklött jogokhoz való ragaszkodás, hagyomány- és szabadságszeretet); *b)* a két ország egymásrautaltságának bizonyítása. Jól kiegészítik egymást (a magyar kitűnő szárazföldi katona, az angol tengeri hatalmával tündöklök); *c)* Angliának *gazdasági* érdekei fűződnek Magyarországra támogatásához.

VII. Az első pontra vonatkozó aggályokat maga a konzul segít eloszlatni egy hosszabb beszélgetésben. Mintha ő maga vezetné rá Kossuthot, hogy a *nemesség* jelentőségét ismerje el, ezzel is szaporítván az angol-magyar közös vonásokat. A konzul úgy látja, hogy az elméletben republikánus kormányzó előtt az Egyesült-Államok demokráciája lebeg eszményként, pedig Magyarország közelebb áll az angol alkotmányos és társadalmi berendezkedéshez! Kossuth politikai érzékére vall, hogy a jelentésből kiérezhetően nem szállt vitába az angol rendszer lelkes brüsszai képviselőjével, hanem helyeselt neki.³

Ennél az alkotmányos vitánál érdekesebb Kossuth gazdaság-politikájának az angol partner számára kivetített vázlata. Örvendetes tény, hogy a nagy magyar politikus oly hamar megértette, mit nem utasíthat el unottan, mit nem mellőzhet jelentéséből az angol ügynök. Megcsillogtatja előtte Fiumét, amely az osztrák Trieszttel szemben az angol áruk kirakodóhelye lehetne, a „free trade“ szabad, vámokkal el nem torlaszolt kapuja. Megtudja az angol, hogy Kossuth mindig Fiume felé akarta irányítani a vasutat, nem Trieszt felé, mint Széchenyi.⁴

³ Kossuth társadalomtörténeti jelentőségére és felfogására l. *Mályusz: A reformkor nemzedéke* (Századok, 1923) és *Kossuth működésének társadalom-politikai háttere* (Napkelet, 1928) c. tanulmányait. *Mályusz* megállapításai szerint nem lehet nagyobb történeti tévedést elkövetni, mint Kossuthról azt gondolni, hogy a magyar jobbagység törekvéseinek megtestesítője volt. Kossuth izzig-vérig magyar nemes, gondolkozásmódja jellegzetesen nemesi. Ő a szegény nemesség képviselője volt. Ennek a nemességnek hirdeti a liberális szabadság-jogokat (Napkelet, id. h., 177. l.). „Egyenlőséget követelt az egész nemesség számára, amit évszázados törvények biztosítottak, de csak a nemesség számára. A magyar viszonyok sajátságos elmaradása tette neki lehetővé, hogy izgatását a korszellemre hivatkozva végezhesse, folytonosan utalva a nyugaton egyidejűleg történetekre...“ (Századok, id. h. 62—63. l.) Kossuth szavai szerint: „Nemzetem jövődjéje nem oly képmen tünik fel lelkem szavai szerint, melyben a nemesség nincs, hanem oly alakban tűnik fel, melyben a nemesség a néppel egybeforrva olyan, mint testvérek között a hú elsőszülött, a család vezére, a háznak szeglet-köve...“ (idézi Mályusz, Napkelet).

⁴ A fiumei vasútról Kossuth szájába adott vélemény nem épül fel a tények tárgyilagos beállításon. Széchenyi, aki 1845-ben könnyek között, érzékenyen festette maga elé Fiume világkikötői jövőjét, a szabadságharc kitérése idején sem volt a fiumei vasút ellen, hanem Kossuth vukovár—fiumei tervével szemben a bizalmas emberei által az ő szellemében készített nagyméretű vasúthálózati elgondolások alapján, főként a nemzetiségi területeknek az országhoz kapcsolása szempontjából is a budapest—fiumei vasút eszméjének volt lelkes terjesztője. L. *Viszota: Széchenyi István írói és hírlapi világa Kossuth Lajossal*, Bp., 1930; *Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve, 1846—1848*. Bp., 1889.

S itt megint védekeznie kell: a védegyletek csak az osztrák áruk ellen irányultak s Kossuth nem protekcionista!⁵ A másik fontos csalétek: a gyapjú közvetlen beszerzésének lehetősége. Minek menne az angol gyáros Sziléziába, amikor közvetlenül Magyarországon is beszerezhetné a nagybirtokosoktól a legelső minőségű gyapjút? S ez az érv hatásos kellett, hogy legyen abban az országban, ahol a felsőházban a lordkancellár gyapjával töltött zsákon ül...

A gazdasági érvek szemelláthatólag meg is ragadják konzulunk figyelmét. S ha ily gondosan mindent bejelentett gazdájának, abban főszerepe éppen információs gazdasági részleteinek lehetett.

Érdekesek azok a részletek is, amelyekben a számkivetettek az otthoni helyzetet mérlegelik. Nyilván reménykedéssel töltik el őket a konzervatívok és a nemzetiségek ellenkezéséről és elégedetlenségéről szóló hírek.

VIII. De az angol nemcsak a jelenről beszél velük, hanem a jövőről is. Az emigráns szeme a jövőre van szögezve, fantáziája örökké az eshetőségek szeszélyes sorát járja. Különösen arról esik sok szó, mi lesz Kossuth helyzete, ha hazamehet? Megbízik-e benne a főnemesség? Viszont a nép elfogad-e más, színtelenebb vezért?

IX. A *sultánra* nem a gazdasági érvekkel hat a magyar emigráció diplomáciája, hanem inkább — a kétségkívül jól kihasznált orosz veszély fölfestése mellett — érzelmi poézissel. A magyarság fájdalmát és kétségbeesését hangoztatni egyébként nem pusztá hangulatkeltés. Ne felejtjük el, hogy Batthyány szerint is volt olyan idő, amikor a kormány az oroszoktól kért segítséget. Ez gondolkozóba ejthette volna a törököket, ha egyébként is nem érdeklődtek volna Magyarországon sorsa iránt.

X. Az „ad hominem“ vagy „ad nationem“ érvek mellett hatásosan érvényesül a magyarság európai szerepének hangoztatása (ámbár a „védőgát“ egy kissé törökellenes!), a „tizenötmillió nép“ önérzete és hite a jövőben, amely ma is oly mélyen hat az idegenre.

Kossuth nem hagyja kihasználatlanul azt az aggodalmat sem, amelyet az angolokban az orosz befolyás erősödése mellett a magyar nép elkeseredése kelthet. A vallásos angolra bizonyára hat Kossuthné-

⁵ Jogosan tiltakozik a protekcionizmus vádja ellen, de azért nem tekinthetjük a szabadkereskedelem egyoldalú hívének sem. Elvileg ugyan a „free trade“-et hirdeti, de ezt 1846-ban csak ábrándnak tekinti, amelynek megvalósítására ideje sincs. Az ipar kultúrateremtő erejéről meg van győződve és az ennek kíséretében járó belső fogyasztást a földművelés színvonalának emelése szempontjából is hathatósabb eszköznek tekinti a szabadkereskedelemmel. Jól tudja, hogy a szabadkereskedelem elvének keresztülvitele az ország ipari életének csiráit is megölné. A védegyületet elsősorban Ausztria egyedáruságával szemben pártolja, de a hazai ipar emelésének szempontját sem tartja mellékesnek. Addig, míg az itthoni termelés a közszükségletet fedezni nem tudja, az ország s a fogyasztók érdekében is a nagy előnyöket élvező osztrák kereskedelemmel szemben más államokkal köthető szerződéseken nyugvó kereskedelmi szabadságot kíván. Elveinél fogva („absolut statusgazdászati igazságokat csak a tudákos ismerhet“) nem csatlakozott ugyan egyik szélsőséghez sem, de a szabadkereskedelmet oly magasabb gazdasági fejlődésfoknak tekintette, amelyet elérni a jövő feladata és kötelessége.

nak az a híre, hogy az eddig oly buzgó magyar nők már templomba is alig járnak, annyira meg hasonlottak sorsukkal.

A brüsszai jelentés azt mutatja, hogy a harmadik magyar kisázsiai emigráció is eleven diplomáciai tevékenységet folytatott s hogy tehetség és tervszerűség jellemezte, mert Kossuth nemcsak szónok, politikai idealista és eszmehintő, hanem finomérzékű reálpolitikus is, ezért gazdasági politikája figyelmet tudott kelteni. A sok idézet (néhány nagyobb pontosságra törekvő javítás tükrében is) érdekessé teszi ezt az írást mindazok számára, akik a magyar sors maradandó hatású kereszt-hordozóinak minden sorát szeretettel zárják szívükbe.⁶

⁶ Köszönetet mondok *Varga Zoltán dr.* egyet. tanársegédnek, aki a kérdés irodalmára vonatkozó értékes tanácsokkal látott el.

REPORT ON COMMUNICATIONS WITH THE HUNGARIAN REFUGEES.

The most distinguished of those of those (i g y !) in rank and reputation are Mr Kossuth, Count Casimir Batthyani, and Generals Mesaros and Perczel with the subsequent addition of General Dembinski.

Mr Kossuth is treated by the Ottoman authorities as the chief personage and keeps up the priority of his station as Ex-Governor of Hungary, having his own suite, consisting of an — Aide-de-camp and other officers, with domestics, in all 25 persons —

The allowance to him being on average 20 piastres for each person is 500 Turkish piastres = £ 4' 11 s — a day.

Count C. Batthyani — for his establishment of nine persons receives at the like rate 180 piastres = 32 s 9 a day — the others in the same proportion according to the number of their attendants.

The total Expenditure here for the Refugees before the arrival of General Dembinski — 54 in number of all conditions, was stated to me by the Local authority to be 1600 piastres = £ 14' 11' s a day.

The vicissitudes, anxieties and fatigues, which Mr Kossuth has undergone seem to have much shaken his frame and depressed his spirits. Since his arrival here however his looks have evidently improved, to which the use of the hot mineral Baths may have contributed, and their continuance be therefore desirable for the full reestablishment of his health.

JELENTÉS A MAGYAR MENEKÜLTEKKEL VALÓ ÉRINTKEZÉSÉRŐL

Rangra és hírnévre legnevezetesebbek köztük: Kossuth úr, Batthyány Kázmér gróf s Mészáros és Perczel tábornokok, akikhez később Dembinszky tábornok járult.

Kossuth urat az ottomán hatóságok úgy kezelik, mint a legfőbb személyiséget, s ő itt is megtartotta vezéri pozícióját, mint Magyarország ex-kormányzója, akinek egy szárnyegédből s más tisztekből álló saját kísérete van, szolgálatszempélyzettel, összesen 25 személlyel.

Mivel átlagosan 20 piaszttert kap minden személy után, ez naponta 500 török piaszttert, azaz 4 fontot és 11 shillinget tesz ki.

Batthyány Kázmér gróf az ő kilenc személyből álló udvartartása számára ugyanezen kulcs szerint 180 török piaszttert, azaz 32 shillinget és 9 pennyt kap egy napra, — a többiek ugyanebben az arányban, kíséretük számának megfelelően.

A minden rendű és rangú menekültekre fordított összes kiadás (Dembinszky tábornok megérkezése előtt 54-en voltak), amint azt nekem a helyi hatóságok mondták, 1600 piasztter, tehát 14 font 11 shilling volt naponta.

A viszontagságok, aggodalmak és fáradalmak, amelyeken Kossuth úr keresztülment, ügylátszik, nagyon megviselték szervezetét és nyomasztólag hatottak kedélyére. De ideérkezése óta szemelláthatólag jobb színben van, amit nyilván elősegíthetett a forró ásványvizes fürdők használata; a kúra folytatása tehát kívánatos egészségének teljes helyreállítása végett.

His Mental energies appear nowise impaired but capable of the same exertion as ever — and on his engaging in conversation on any interesting topic he does not fail by some striking expression to display at once the superiority of intellect, and elevation of character which lately placed him by the general voice at the head of the Hungarian Nation —

Most at ease when — using the Majiar or German — language, he also speaks French rather fluently, and is sufficiently versed in English to employ it in discourse and writing.

Without being familiar with our idiom or having always at command the proper word, yet as he speaks deliberately, his memory usually supplies him with the suitable and most forcible term to convey his meaning.

His manner is rather grave, but simple and — unassuming, and his language clear and impressive without any appearance of effort.

His countrymen here all describe with unrestricted eulogy the power of his glowing extempore eloquence in his native Majiar tongue the known effect of which is the more conceivable from all he says bearing the semblance of conviction and sincerity.

Altho' as he informs me the Pacha here at their interview declined entering into discourse of any particular interest — a person present reported to me the same day the following expressions of Mr Kossuth's on the occasion, which, having been circulated in the town created some sensation.

“Your Sultans formerly occupied Hungary as Conquerors — Its boundaries still adjoin those of your Empire, and the Danube traverses the territories of both — But it flows through the heart of Hungary, and as it enters the Black sea which borders your shores, it carries there intermingled with its waters the tears of the suffering Hungarians”

Szellemi ereje, úgylátszik, semmit sem csökkent, hanem ugyanarra az erőfeszítésre képes, mint akármikor máskor, s ha valamely érdekes témáról beszédbe elegyedik, nem mulasztja el, hogy egy-egy megkapó kifejezéssel rögtön ki ne mutassa értelmének magasrendűségét és jellemének emelkedettségét, ami nemrég egyhangú határozattal a magyar nemzet élére állította.

A legnagyobb könnyedséggel használja a magyar vagy a német nyelvet, de franciául is meglehetősen folyékonyan beszél és az angolban is elég jártas ahhoz, hogy beszélgetés közben vagy írásban alkalmazza.

Bár nem teljesen otthonos a mi nyelvünkben, s a pontos kifejezés nem mindig áll rendelkezésére, de ha megfontolva beszél, emlékezőtehetsége rendesen el látja a legmegfelelőbb s a véleményének kifejezésére legalkalmasabb kifejezéssel.

Modora inkább komoly, de egyszerű és igénytelen; beszéde világos és hatásos s erőfeszítésnek nyoma sincs rajta.

Itteni honfitársai mind korlátlan dicsőítéssel jellemzik izzó és rögtönző ékesszólását magyar anyanyelvén; ennek jól ismert hatását annál könnyebb megérteni, mert mindenben, amit mond, rajta van a meggyőződés és az őszinteség bélyege.

Ámbar, mint nekem mondotta, az itteni pasa találkozásukkor nem volt hajlandó semmi fontosabb tárgyról tanácskozásba bocsátkozni, egy ott jelen volt személy jelentette nekem ugyanaznap Kossuth úrnak ez alkalommal tett következő kijelentéseit, amelyek némi feltűnést keltek a városban:

„A ti szultánjaitok hajdan mint hódítók megszállották Magyarországot. Ennek határai most is érintkeznek a ti birodalmatokkal és a Duna mindkettőnek területén keresztül folyik. De Magyarországnak a *szívén* folyik keresztül, s amikor beleömlik a Fekete-tengerbe, amely a ti partjaitokat öntözi, a szenvedő magyaroknak a vízzel elvegyült könnyeit hordja oda.“

Mr Kossuth when he goes out is attended with more state, and a stronger Escort than any other of the Refugees, which combines an ostensible compliment to him with precautions for his safe custody and his greater personal security

In allusion to the reported design on his life at Shumla, he told me that he was advertised of it by a friend, who having come on purpose from Constantinople in the same steamer with the Croats engaged in the project, reached Shumla before them — He had however himself paid little attention to the intelligence not believing it until confirmed a few days afterwards by an Express over-land from the Capital sent by the Serasker.

He said that he had never been more than now much apprehensive from such attempts and in the precautions taken at Shumla had yielded merely to the urgent solicitude of his suite. But the Turkish Authorities had done nothing for the prompt arrest of the parties denounced — Some of whom after being ordered away from the town again returned, and staid there unmolested near to his residence — Davidovich, their Leader when sought for after some delay had entered the service of the Austrian Consular agent at Shumla — Another individual considered to be the Director of the Plot was under the same protection

(Beszűrés oldalt: *Some of these details are from the joint statement of Count Casimir Batthyani.* A csillag úgy van elhelyezve, hogy nem tudni, az előbbi vagy az itt következő bekezdésre vonatkozik-e.)

Mr Kossuth possibly without reference to this incident and when I was not aware of it had previously remarked to me that it seemed his life was accounted of enough consequence to endanger the Emperor of Austria's throne

Ha Kossuth úr elmegy hazulról, nagyobb díszel s erősebb fedezettel kísérik, mint akármelyik másik menekültet; ebben a neki szóló feltűnő tiszteletadás párosul a testi épségének megővésére s nagyobb személyes biztonságára irányuló óvatossággal.

Itt leírt sumlai életmódjára vonatkozólag mesélte nekem, hogy óvatosságra intette egy barátja,¹ aki Konstantinápolyból készakarva egyazon gőzösön jött azokkal a horvátokkal, akik a tervezett összeesküvésben² résztvettek, s előttük érkezett meg Sumlába. De ő maga alig vetett ügyet erre a tudósításra, mert nem is hitte el, míg pár nappal később meg nem erősítette azt egy tengerentúlról jövő gyorsfutár, akit a szeraszkiek küldött a fővárosból.

Azt mondta,³ hogy máskor sem félt soha ilyen merényletektől s a sumlai elővigyázatossági intézkedésekbe csak környezete sürgető aggodalmaskodására egyezett bele. De a török hatóságok semmit sem tettek a följelentett emberek sürgős letartóztatására. Ezek közül többen, miután egyelőre kiutasították őket a városból, később visszatértek oda és háborítatlanul ott maradtak Kossuth szállása közelében. Vezetőjük, Davidovics, amikor felkutatatták, némi habozás után a sumlai osztrák konzuli ügynök szolgálatába állott. Egy másik egyén, akit a merénylet irányítójának tartottak, ugyanazon védelem alatt állt. (E részletek némelyike Batthyány Kázmér gróf idecsatolt jelentéséből való.)⁴

Kossuth úr már előzőleg — talán minden vonatkozás nélkül ezzel az esemény-

¹ Bárdy Rudolf, aki dec. 17-én állított be Kossuthhoz, azzal a biztos hírrel, hogy merénylek közelednek Sumla felé. L. *Hajnal*, i. m.

² Szószertint: tervben (*in the project*).

³ T. i. Kossuth.

⁴ A zárójelbe tett szavak utólagos beszűrés.

Yet, he added I certainly was no personal enemy of his Majesty's house — when at Vienna in March 1848 to obtain the Emperor Ferdinand's assent to the new Constitutional ordinance for Hungary, I held all the crowns of Austria in my hand — For, when the Emperor objected to signing under any appearance of restraint, and a word from me might have dethroned the family of Hapsburg, I then in one day by my persuasions and influence with the popular Leaders calmed the prevailing excitement in the city — so that His Majesty, before shut up in his palace and afraid to stir out appeared that same night in public on my assurance that he should be well received and was greeted by the people with cordial plaudits

“And now were my retirement from public life essential to the good of my country — I would for its sake be content to expatriate myself for ever like Hanibal and remove far from any spot where my presence could excite uneasiness, even to China itself were it requisite.”

Without enquiring how far Mr Kossuth's resolutions might under all circumstances be under his own control, it is difficult to disbelieve his being actuated by the sentiments he professes and such is the opinion of Count C. Batthyani, no thorough partisan of his, yet even ready to do justice to Mr Kossuth's eminent abilities and disinterested sense of patriotism

He avers it to be now his great consolation „that in his public career he committed no act of spoliation nor shed one drop of blood

nyel s amikor én még nem is tudtam erről — megjegyezte, hogy úgy látszik, az ő életét elég fontosnak tartják arra, hogy veszélyeztesse az osztrák császár trónját.

„Pedig — tette hozzá — én igazán nem voltam személyes ellensége őfelsége dinasztijának ; amikor 1848 márciusában Bécsben voltam, hogy megszerezsem Ferdinánd császár beleegyezését az új magyar alkotmány elrendeléséhez, Ausztria minden koronáját kezemben tartottam. De amikor a császár kényszer látszata alatt nem akarta aláírását adni⁵ s egy szavam megfoszthatta volna trónjától a Habsburg-családot, akkor én egyetlen nap alatt rábeszéléssel és befolyással a népszerű vezetőkre, lecsillapítottam a városban uralkodó izgatottságot, úgyhogy őfelsége, aki eddig bezárkózott palotájába s ki sem mert mozdulni, még azon az éjjelen megjelent a nyilvánosság előtt az én ígéretemre, hogy jól fogják fogadni és a nép szívélyes tapsokkal fogja köszönteni.“

„És így, ha a közélettől való visszavonulásom fontos lenne hazám javára, kedvéért szívesen örökre száműzetném magamat, mint Hannibál és elmennék minden olyan helyről, ahol jelenlétem nyugtalanságot okozhatna, — ha szükséges volna, akár Kínába is.“

Bár nem akarom kutatni, hogy Kossuth úr elhatározásainak minden körülmények között ura-e, nehéz lenne el nem hinni, hogy azok az érzelmek vezetik, amelyeket hirdet, s ez a véleménye Batthyány Kázmér grófnak is, aki nem teljesen híve Kossuthnak, de mindig szívesen ismeri el az ő kiváló képességeit és önzetlen hazafiságát.

Kossuth hangoztatja, hogy most az a nagy vigasza, hogy „nyilvános pályafutása alatt sohase fosztott meg senkit semmitől⁶ s egyetlen csepp vért sem ontott.“

⁵ Nem akarta az alkotmány kihirdetését aláírni úgy, hogy népei azt higgyék, hogy csak kényszernek engedett. (Van más értelmezési lehetőség is.)

⁶ Spoliation rablást, fosztogatást is jelent.

Indeed Count Batthyani considers that his great natural humanity unfitted him rather for the Dictatorship with which he was invested, and that one great cause of their misfortunes was his over-leniency and confidence in others, believing them alike incapable as himself of treachery and other unworthy conduct

Owing his rise and supremacy like Robespierre to his oratorical talent and patriotic zeal of a purer kind — it is most unlikely he would ever have enacted the same sanguinary part to enforce his principles, or sustain his power. “He was named Governor of Hungary, says General Guyon without any solicitations whatever on his part but by the universal will of the Nation, whose choice he accepted.

He professed to me to have been always as now theoretically a Republican looking on this as the cheapest and most equitable form of Government adding — “But I am first of all a Patriot, and never proposed that form for Hungary, seeing that it was not desired by the people nor conformable with their habits and notions”

As Mr Kossuth is much attached on principle to his democratic theory, and possibly the influence over his countrymen of their Ex-Governor may not yet have expired in directing the future I thought it non inapposite to remind him that he might have more particularly in view for his model the United States of America, where no local aristocracy existed to be overthrown on the separation from the Mother country and democratic institutions arose as it were spontaneously and indigenous to the soil

That France on the contrary subject to successive convulsions and change under the suppression first of her antient orders of Noblesse and

Batthyány gróf is azon a véleményen van, hogy Kossuthot a természetében levő nagy emberszeretet meglehetősen alkalmatlanná tette a diktátorságra, amellyel felruházták, s az ő balsorsuknak egyik főoka Kossuth túlságos engedékenységse s bizalma másokban : azt hitte, hogy mások is époly képtelenek árulásra és egyéb hitvány cselekedetekre, mint ő maga.

Mivel emelkedését és a főhatalmat ő is, mint Robespierre, szónoki tehetségének és tisztább hazafiúi buzgalmának köszönhette, igen valószínűtlen, hogy valaha is gyakorolta volna azt a véres szerepet, hogy erőszakkal szerezzen elvéinek érvényt, vagy ezzel tartsa fenn hatalmát. „Magyarország kormányzójává választották — mondja Guyon tábornok —, anélkül, hogy azt bármikép is követelte volna, csupán a nemzet közakaratóból, amelynek választását aztán elfogadta.“

Kossuth megvallotta nekem, hogy kezdettől fogva elméletileg köztársaság-párti volt, mert ezt tekintette a legolcsóbb s legméltányosabb államformának. De hozzátette : „Azonban mindenekfölött hazafi vagyok és sohasem ajánlottam ezt az államformát Magyarországra számára, mert láttam, hogy azt az emberek nem kívánták, s nem is felelt meg szokásaiknak és fogalmaiknak.“

Mint hogy Kossuth úr elvben nagyon ragaszkodik demokratikus elméletéhez és meglehet, hogy volt honfitársai a jövő irányítása tekintetében továbbra is volt kormányzójuk hatása alatt állanak, úgy vélem, nem lesz hiábavaló emlékébe idézni, hogy talán különösen az Amerikai Egyesült Államok mintája lebeg szeme előtt, ahol nincs helyi arisztokrácia, amelyet az anyaországtól való elszakadás tönkretethetne, s ahol demokratikus intézmények úgy keletkeznek, mintha maguktól nőnének ki a talajból s otthon volnának rajta.

Továbbá, hogy Franciaország — éppen ellenkezőleg — egymást követő megrázkódtatásaival és változásaival, miközben előbb régi nemesi rendeit, aztán

later of a hereditary peerage, offered no felicitous exemplification of a transition from a system of Monarchy of immemorial date to republicanism — and that the Constitutional Monarchy of England exhibited a combination of freedom, stability, and national prosperity where the nobles were found alike the assertors and defenders of popular rights as the supporters of the Crown —

So Hungary had her high and secondary Nobles, who could not be dispossessed of their hereditary rank and influence without injustice or violence — sure to engender future discord. And the most powerful families might be as much as the rest attached to the common liberties of their Country and their greatest bulwark. In fact nearly all those high families had in the late struggle participated in the common efforts sacrifices and perils —

Mr Kossuth coincided and instanced his associate in exile Count Casimir Batthyani in honorable evidence of the devotion of one of their first Magnates to the cause of Hungary and Constitutional freedom

In confirmation of his previous assertions he stated, “that on proclaiming the independence of Hungary detached from allegiance to the imperial crown he had carefully abstained from introducing any declaration leading to republicanism. But in fact so wedded were the people by habit to Monarchy that in various of the Comitats it was urged “Since their King was deposed they must elect another and the dignity be conferred on himself” — a proposition, of which he had to resist the agitation in the Diet. He further observed “that no doctrines or display of socialism disfigured the acts of the provisional Government or conduct of the people”

“The Hungarians of every rite entertained a deep respect for religion

örökölhető főrendi intézményét megszünteti, nem szolgálhat szerencsés például, amikor ősrégi monarchikus rendszerről a republikánizmusra való áttérésről van szó, és hogy Anglia alkotmányos monarchiája a szabadságnak, állandóságnak és nemzeti jólétnek olyan egyesítését mutatja, amelyben a nemesek egyaránt a népjogok bajnokai és védelmezői, s a korona támaszai.

Épígy Magyarországnak is megvan a maga fő- és köznemessége s ezt igazságtalanság vagy erőszak nélkül nem lehet megfosztani öröklött rangjától, mert ez egész biztosan későbbi viszályokra vezetne. S a leghatalmasabb családok bizonyára épígy ragaszkodnak, mint a többiek, hazájuk kiváltságaihoz, legerősebb bástyájukhoz. Csakugyan, ezek a főúri családok majdnem mind kivették részüket a legutolsó háború idején a közös erőfeszítésekből, áldozatokból és veszedelmekből.

Kossuth úr igazat adott nekem ebben és például hozta fel száműzött társát, Batthyány Kázmér grófit, mint tiszteletreméltó tanúságát az egyik legelőkélőbb mágnás hűségének Magyarorszáig ügye és az alkotmányos szabadság iránt.

Előbbi állításainak megerősítésére elbeszélte, hogy amikor kimondották a császári koronával szemben minden kötelezettségétől fölmentett Magyarország függetlenségét, ő gondosan tartózkodott minden olyan kijelentéstől, ami a republikánizmushoz vezetett volna. Csakugyan annyira össze voltak forrva az emberek a királysággal, hogy több megyében azt mondták, hogy mivel királyuk elvesztette trónját, másikat kell választaniok és ezt a méltóságot ő rá kell ruházni; e javaslat nyomán a diétán megkezdődő agitációval neki kellett ellenszegülnie. Továbbá azt is megjegyezte, hogy semmiféle szocialista tan vagy gyakorlat nem torzította el az ideiglenes kormány intézkedéseit vagy a nép magatartását.

Az összes felekezetekhez tartozó magyarok mély tiszteletben tartották a

like the people of England, and habitually attended their respective places of worship with much devotional feeling according to the forms they had been taught. But I am grieved to say that Mad. Kossuth but lately come from Hungary tells me the women there avowed to her that they no longer recognized a God" Before they had been accustomed to enter their churches and pray, but had now lost all faith — For if there was a supreme Being they said, He surely would never permit the horrors and iniquities they had witnessed, and the miseries they were still forced to endure" —

This appalling revelation of the destruction of religious feeling and transition of females to Atheism from despair was uttered with profound emotion, and might almost alone have induced me to draw up the present narrative

"Such, continued Mr Kossuth is the lamentable condition to which Hungary is reduced by the Sovereigns of Austria in return for ages of services and fidelity to her interests because we would not consent to forgive our rights and be treated as her mere Province"

"I entirely deny the weight traditionally ascribed to Austria in the Balance of European power as no longer existing. And I can prove mathematically that she possesses no real strength to contribute in maintaining that Balance whereof most service in protecting Turkey from Russian preponderance or aggression"

Austria fell from her station among the Great Powers when she forced Hungary into an unwilling contest — rejecting every just arrangement we desired and calling in Russia to her aid" —

In proof of our friendly disposition the Diet voted that so soon as

vallást, akárcsak Anglia népe, és rendszeresen látogatták illetékes istentiszteleti helyeiket, nagy bensőséges érzéssel, azok szerint a formák szerint, amelyekben nevelkedtek. De szomorú az, amit a Magyarországról nemrég érkezett Kossuthné mondott nekem, hogy az ottani asszonyok azon erősködtek, hogy többé nem ismernek Istent. Azelőtt szokásukhoz híven eljártak templomukba és imádkoztak, de most egészen elvesztették hitüket. Ha van legfőbb lény — mondják —, az bizonyosan nem engedné meg azokat a borzalmakat és igazságtalanságokat, amelyeknek tanúi voltak és azt a nyomorúságot, amit még most is el kell szenvedniök.

Ezt a megdöbbentő és elcsüggesztő hírt a vallásos érzés lerombolásáról és a kétségbeesett nők átpártolásáról az ateizmushoz olyan mély megindultsággal közölte velem, hogy úgyszólván csak ez készítetett arra, hogy leírjam a jelen mondanivalókat.

„Íme — folytatta Kossuth úr — ilyen siralmas állapotba juttatták Magyarországot Ausztria uralkodói, hálául a hosszú időn át teljesített szolgálatokért s az ő érdekeikhez való hűségért, — csak mert nem akarunk belenyugodni, hogy feladjuk jogainkat s hogy úgy kezeljenek, mint egyszerű tartományt.“

„Én határozottan tagadom Ausztria hagyományos elismert súlyát az európai hatalmi mérlegben. Ez a súlya már nincs meg. És matematikailag be tudom bizonyítani, hogy nincs igazi ereje, hogy hozzájáruljon ennek a mérlegnek egyensúlyban tartásához, ami legfőképp azt szolgálja, hogy Törökországot az orosz túlsúly, ill. támadás ellen megvédje.“

„Ausztria lezuhant nagyhatalmi állásáról, amikor Magyarországot olyan harcra kényszerítette, amit az nem óhajtott, — azzal, hogy minden méltányos megegyezést, amit mi kívántunk, visszautasított és Oroszországot hívta be segítségül.“

„Békés szándékaink bizonyosságul a diéta megszavazta, hogy amint a hor-

disposable on the suppression of the revolt in Croatia we should march 40,000 men to assist Austria in the defence of her Italian Dominions“ —

But a different policy prevailed to frustrate our designed coöperation and the fruits are that Austria's entire military force is engaged in keeping down her Italian subjects and watching against any threatening movements in that quarter — then in overawing discontent and turbulent elements at home in, restraining the same tendencies of Tzech nationality in Bohemia and finally in occupying as a conquered country Hungary which she has exasperated, her former stay in danger, the great nursery of her best soldiers“

With the Croats also and other races there which were in her favour rendered disaffected by her bad faith — Austria is hampered on all sides and paralyzed — leaning on Russia obedient to her impulse and incapable of free external action“

“Assuming that a decisive eventual struggle between Russia and Turkey may not as I think be far distant — Austria unless in concert with Hungary can do nothing to avert the danger but must figure as the dependent or subservient auxiliary of Russia“

“Remove the pressure of that exotic power on my country and if I chose I could now at once crumble the Austrian Monarchy to pieces

“Hungary alone can give it consistency and restore Austria to the condition of an independent Power — As Hungary is alike by her position — resources and character of her inhabitants the natural barrier for the security of the Ottoman Empire“

vátországi lázadás megszüntetése lehetővé teszi, 40,000 embert küldünk az olaszországi birtokait védő Ausztria segítségére.“

„De később mégis más politika kerekedett felül, hogy meghiusítsa tervezett együttműködésünket ; ennek aztán az volt az eredménye, hogy most Ausztria egész katonai ereje le van kötve olasz alattvalóinak sakkbantartásával s azzal, hogy öröködjék minden fenyegető mozgolódásra azon a vidéken, hogy megfélemlítse az elégedetlen és nyugtalan elemeket otthon, elfojtsa a cseh nemzetiség hasonló törekvéseit Csehországban és végül meghódított országgént szállja meg Magyarországot, amely eddig támasza volt a veszélyben, legjobb katonáinak nagy nevelőháza.“

Mivel most már a horvátok s más fajok, amelyek kegyben álltak nála, hitszegései miatt elhidegültek tőle, Ausztria minden oldalról gúzsba van kötve és meg van bénítva ; Oroszországra támaszkodik s az orosz ösztönzéseknek engedelmeskedik ; ezzel minden szabad külpolitikai akcióra képtelenné vált.

„Föltéve, hogy — amint én is gondolom — a döntő küzdelem Oroszország és Törökország között már nincs nagyon messze, Ausztria — Magyarországgal való egyetértés nélkül — semmit sem tehet a veszély elhárítására, hanem Oroszország függő vagy alárendelt viszonyban álló segédjének szerepét kell játszania.“

„Vedd el hazám felől e külső hatalom nyomását és ha akarom, most egyszerre darabokra morzsolom az osztrák monarchiát.“

„Egyedül Magyarország szilárdíthatja meg a monarchiát s emelheti megint független hatalommá ; Magyarország helyzeténél, erőforrásainál s lakosainak jelleménél fogva egyben az a természetes védőgát is, amely az ottomán birodalom biztonságáért kezekedik.“⁷

⁷ A „gát“ tehát nemcsak a törökkel szemben, hanem — ha Európának így van rá szüksége — a török védelmében is használható.

“Our Monarchy dates a thousand years back We are a population of fifteen millions ever ardently attached to our inherent rights imbued with the same love of freedom as the British nation, with which ours most harmonises in sentiment as in interests likewise in my opinion And ours is a country of soldiers whilst England’s great arm is her naval supremacy, of which we could be the confederates in any exigency in the East of Europe”

The Port of Fiume lies within the Hungarian territory to afford access to us for warlike stores and mercantile communications“

(Margón bejegyzés, csillag a köv. bekezdés élén: *This, Mr Kossuth since explained to apply to the amount of Cotton Manufactures only rating the total consumption of Austrian goods in Hungary at 60 millions of Florins)*

“We consumed to the amount of 25 millions of Florins or 2½ millions sterling of Austrian manufacturies for overcharged and under a system of free importation we could take off the cheap Fabrics of England possibly to double the value or more”

“The importance of Hungary for commercial objects cannot therefore be inconsiderable for England. In our battles in a just cause we ever aimed at ensuring her friendship and favour as our main hopes of prevailing rested on her opposing the armed intervention of Russia in our territory” —

I took occasion to observe that the discussion of such matters did not fall within the nature of my duties — Yet I knew that the legitimate extension of our commerce was ever an essential part of the avowed policy of England as I believed was also the preservation of general peace — and it was not to be expected that England should take part in deciding the internal contests of other countries unless any special cause presented

„A mi királyságunk ezer évre nyúlik vissza. Tizenötmillió nép vagyunk; mindig izzón ragaszkodtunk öröklött jogainkhoz s át voltunk itatva ugyanattól a szabadságszeretettől, mint az angol nemzet, amellyel az én véleményem szerint is érzelmileg s érdekeinkben a leginkább összeillünk. S a mi országunk katonák országa, míg Anglia nagy fegyvere tengeri fölénye; így Angliának szükség esetén szövetségei lehetnének Európa keletén.“

„Fiume kikötője magyar területen fekszik és így biztosítja az utat hozzánk a hadikészletek és a kereskedelmi kapcsolatok számára.“

„Mi 25 millió forint, vagyis 2½ millió sterling értékű osztrák árut fogyasztunk s túlzott áron fizetjük; a szabad behozatali rendszer mellett Anglia olcsó gyártmányaiból esetleg ennek a kétszeres értékéért vagy még annál többért is vásárolhatnánk.“ Magyarország összes fogyasztása osztrák árukban 60 millió forintra rug. (Ez — mint Kossuth azóta megmagyarázta — csak a pamutgyártmányok mennyiségére vonatkozik.

„Magyarország jelentősége a kereskedelmi célak szempontjából tehát nem lehet mellékes Angliára nézve. Igazságos ügyért vívott harcaink közben mindig igyekeztünk biztosítani Anglia barátságát és kegyét s a győzelembe vetett reményünk arra volt alapítva, hogy Anglia ellenzi majd Oroszország fegyveres beavatkozását a mi területünkön.“

Alkalmat találtam arra, hogy megjegyezzem, miszerint az efféle témákról való tárgyalás nem tartozik a hatáskörömbe. De tudom, hogy kereskedelmünk törvényes terjeszkedése mindig lényeges része volt Anglia nyíltan vallott politikájának, épügy, mint — véleményem szerint — az általános béke megővése is, s nem volt várható, hogy Anglia részt vegyen más országok belső viszályainak eldöntésében, hacsak a közbelépést valami különleges ok nem javallja, amelynek

calling for such interference of which the British Government and nation must be the most competent judges —

But whilst Hungary stood creditably exempt from the exhibition of socialism or other tendencies subversive of order during late events their prevalence at the time at Vienna, in [other] most parts of Germany, [and elsewhere] so at the time might not the less have afforded real ground for alarm least the affairs of Hungary should prove a medium of giving the anarchists the ascendant.

Mr Kossuth said „Had not Genl Georgey disobeyed my orders, wasting time in the siege of Buda instead of following up the routes Austrians to Vienna with his main force, he might then have entered the city and we should have remained the masters, in which case I could not have answered for the effect on Germany, nor could the vices of other countries be imputed as a fault to Hungary when not attaching to Her people

The rest he added depended on circumstances For he had wished if an accord with the Emperor were still possible that Hungary should support the influence of Austria in Germany, always her great object — with the centre of the Monarchy to be changed to Pest.*

Mr Kossuth replied „Had not General Georgey disobeyed my orders wasting time in the siege of Buda instead of following up with his main body the retraining Austrian the routing Austrians with his main force to Vienna, which he might have entered as Master I should then have immediately come forward and under the guarantee of Hungary to all Europe have supported the Emperor of Austria's constitutional throne against every assault.**

az angol kormány s az angol nemzet az illetékes bírái.

De bár Magyarország becsületesen ment maradt a szocializmustól s más, a rendet felforgató irányzatok érvényesülésétől, a legutóbbi események idején, addig ezeknek az eszméknek felülkerekedése Bécsben és Németország legtöbb részén komoly aggodalomra ad okot.

Legkevésbé Magyarországnak ügyei fognak olyanoknak bizonyulni, amelyek az anarchisták előretörésére alkalmat szolgáltathatnak.

Kossuth úr azt mondta: „Ha Görgey tábornok nem tagadta volna meg nekem az engedelmességet s nem vesztette volna el az időt Buda ostromával, ahelyett, hogy teljes erővel üldözi a futó osztrákokat Bécs felé, akkor bevonulhatott volna a városba s mi maradtunk volna az urak; akkor nem állhattam volna jót a németországi következményekért és még kevésbé tudhatták volna be más országok hibáit Magyarországnak, azok nem népének hibái.“

A többi — mondotta — a körülményektől függött. De ő azt óhajtotta, hogy ha a császárral lehetséges volna még megegyezés, Magyarország segítően elő Ausztria befolyásának érvényesülését Németországban, ami Ausztriának mindig főcélja volt, s a monarchia középpontját Pestre kellene áthelyezni.⁸

* A lap oldalán.

** Főlaprész.

⁸ Az első fogalmazás, amelyet a jelentéstevő áthúzott, a fordításban így hangzik: „Kossuth úr így válaszolt:“ (az első mondat fordítása kb. azonos a javított szöveggel). „Bécs felé“ után így folytatódik az első fogalmazás: „ahova győztesként vonultunk volna be. Akkor én azonnal előálltam volna és Európa számára Magyarország kezessége mellett megvédenem volna az osztrák császár alkotmányos trónját minden támadás ellen.“

Reverting to the commercial topic Mr Kossuth stated that he had been erroneously represented as an exclusive protectionist of native industry

“It was true that he did promote, and place himself at the head of societies for the encouragement of Hungarian manufactures to supersede Austrian, and with considerable success — but because these were forced on Hungary at far beyond their intrinsic value by the heavy Austrian duties on British fabrics tantamount to their prohibition in Hungary — And he had thus in self defence acted ostensibly in opposition to free trade — the principles of which were really his own — So that his countrymen [might be enabled to purchase] should have the option of purchasing any article wherever they could get it cheapest”

I have thus far given the substance of various conversations with Mr Kossuth, between whom and most of the other refugees a want of intimacy is observable to be attributed to his having been the Leader in a cause which proving unsuccessful has involved them all in common misfortunes and under a different result would have obviated occasion for the same strictures —

The nature of these is partly explained in the annexed supplement (oldalt odairva: No 2) which I deemed might be relevant appropriate, as containing on the collective authority of various of the chief actors in the Hungarian war a brief sketch summary of the causes which led to the final catastrophe —

The deposition of the Austrian family from the crown of Hungary — Count C. Batthyani also considers to have been impolitic. For admitting it was justifiable of right it was against the feelings and wishes of the people

Visszatérve a kereskedelem kérdésére, Kossuth úr kijelentette, hogy őt tévesen mondják a honi ipar kizárólagos védelmezőjének, protekcionistaának.

Igaz, hogy előmozdította a magyar árucikkek pártolására alakult védegyleteket s élükre is állt, hogy kiszorítsa az osztrák iparcikkeket, éspedig jelentékeny sikerrel. De csak azért, mert ezeket rákényszerítették Magyarországra, messze belső értékükön fölül; az angol gyártmányokon levő súlyos vámok voltaképpen egyet jelentettek az angol áruk teljes kitiltásával. Így ő önvédelemből cselekedett látszólag ellentétben a szabad kereskedelemmel, amelynek elvei pedig az övéi is, — hogy honfitársai vásároljanak akármilyen árucikket ott, ahol legolcsóbban kapják.

Itt adtam a Kossuth úrral folytatott különféle beszélgetések velejét. Kossuth s a legtöbb menekült között meg lehet figyelni a bizalmasság hiányát. Ezt annak tulajdoníthatjuk, hogy ő volt a vezérük egy olyan vállalkozásban, amely szerencsétlenül végződött s valamennyiüket közös balsorsba sodorta, s ha más lett volna az eredmény, nem került volna sor ezekre a surlódásokra.

Ezeknek a természetét részben megmagyarázza az idecsatolt függelék (2. szám), amely, azt hiszem, nagyon megfelelő, mert a magyarországi hadjárat számos főszereplőjének közös bizonyosságával⁹ pecsételi meg a végső katasztrófa-hoz vezető okok összefoglalását.

Az ausztriai háznak a koronától való megfosztása Batthyány Kázmér gróf szerint sem volt politikai cselekedet. Ha fel is tesszük, hogy jogilag igazolható,

⁹ Vagy : tekintélyével.

— many persons — therefore detrimental as it created dissatisfaction (oldalt jegyzet: Mr Kossuth does not admit that it was at all unpopular)

On this head Mr Kossuth says, “when the Court of Vienna announced Hungary to be blotted out from the list of nations, I determined to blot out the House of Hapsburg from the List of Kings of Hungary

“Still, added the Count Batthyani we were anxious for an accommodation with the Emperor at every stage of the contest, but our Envoys were not even allowed to deliver their message as coming from rebels”

“I myself at the latter period endeavoured to negotiate through the Russian commanders and went in person to open communications with them for the purpose, but never could get access to General Paskevich, nor any information where he was to be found” —

“But besides we neglected too long the discontented nationalism of the Croats, and the Wallachs of Hungary, and our conciliatory measures came at the end too late This was the more to be regretted as Mr Kossuth had been one of the strenuous advocates of Majiarism in vogue from a number of years before, which told against us, when he became Governor of Hungary —”

Mr Kossuth asserts he wished no constraint to be exercised towards those populations — to which effect at a previous period he had expressed his sentiments in the Diet when a mere individual member, and that the Croats could with no reason complain having been placed on the parity of rights with the rest of the people throughout Hungary, whereas so intolerant were they — that to the last no protestant was allowed to hold a foot of land in Croatia” —

It appeared to me that Count Casimir Batthyani's rank, former

de sokak érzelmével és óhajaival ellenkezett és így káros volt, mert elégedetlenséget szült. (Kossuth úr nem ismeri el, hogy a detronizáció népszerűtlen volt.)

Erré nézve Kossuth úr ezt mondja: „Amikor a bécsi udvar bejelentette, hogy Magyarország ki van törölve a nemzetek sorából, akkor elhatároztam, hogy a Habsburg-házat kitörlöm Magyarország királyainak sorából.”

„Ezenkívül — tette hozzá Batthyány gróf —, mi a harc minden fázisában megegyezésre törekedtünk a császárral, de követjeinknek nem engedték meg, hogy előadják mondanivalójukat, mert az „rebellisektől” jött.”

„Én magam is az utolsó időben igyekeztem az orosz parancsnokok közvetítésével egyezkedni és e célból személyesen mentem el, hogy fölvegym velük a kapcsolatot, de sohasem jutottam be Paskievics tábornokhoz, s felvilágosítást sem kaptam arra nézve, hogy hol tartózkodik.”

„De ezenkívül túlságosan sokáig hanyagoltuk el a horvátok és a magyarországi románok elégedetlenkedő nacionalizmusát, és a kibékítésre irányuló lépéseink végül is túl későn érkeztek. Ez annyival sajnálatosabb volt, mert Kossuth úr a jó néhány évvel előbb divatos túlzó magyarizmus egyik legbuzgóbb szószólója volt, ami aztán ellenünk szólt, amikor Magyarország kormányzója lett.”

Kossuth úr szerint ő sohasem kívánta, hogy erőszakot alkalmazzanak ezekkel a népekkel szemben s ily értelemben fejezte ki véleményét egy korábbi korszakban az országgyűlésen, mint annak egy egyéni tagja, és hogy a horvátok jogosan nem panaszkodhatnak, mert Magyarország többi népeivel egyenrangúakká tették őket, ámbár ők maguk olyan intoleránsok, hogy végül is egy protestánsnak sem engedik meg, hogy Horvátországban egyetlen talpalatnyi földbirtoka legyen.

Úgy gondolom, hogy Batthyány Kázmér gróf rangja, az ideiglenes kormány

office under the provisional government and his distinguished personal qualities might render any information coming from him of interest, and I subjoin a Transcript (oldaljegyzet : No 3) from the original English of the written observations which he has done me the honour to communicate to me

He has since mentioned that he is informed the conservatives of Hungary have signified their assent to the new constitution for the Empire — so that Hungary should send Representatives to the General Diet at Vienna —

But they make a stand for the maintenance of the Comitats, on which hinge the liberties of Hungary and they object to the employment of Austrian instead of native administrative Functionaries —

The Count states his own conviction to be that no settlement can be complete short of the Constitution of March 1840 — solemnly ratified at Presbourg by the Emperor Ferdinand, and embracing for its guarantee the command of the army of Hungary by a national Ministry —

He also related that when Minister for Foreign relations he had made the essay through an agent at Constantinople to place Hungary under the supremacy of the Porte — but of which he does not know the precise result

And that a similar offer has latterly been made by the Croats — (oldaljegyzet : Mr Kossuth says the “Serbs” —) the strongest sign of their alienation from the Austrian interest in consequence of the breach of the promises — made to them of being allowed a Local self government to their wishes. And the Raitzes or Serbs are alike dissatisfied with the shadow of a Vaidvine conceded to them in the Bannat under that designation whilst the Wallaks are similiarly disappointed in Transylvania spreading the discontent general in Hungary to the ranks of the military colonies formed of those races

alatt elfoglalt előbbi állása és kiváló személyes tulajdonságai miatt a tőle származó értesülések érdekesekek s csatolom a másolatát (3. szám) az ő eredetileg is angol nyelven írt megjegyzéseinek, amelyeket szíves volt velem közölni.

Azóta megemlítette, hogy úgy értesült, hogy a magyarországi konzervatívok beleegyezésüket adták az új birodalmi alkotmányhoz, úgy, hogy Magyarország képviselőket küldjön a bécsi közös országgyűlésre.

De kikötik a vármegyék fenntartását, mert ezeken sarkallik Magyarország közszabadsága és ellenzik bennszülöttek helyett az osztrák közigazgatási hivatalnokok alkalmazását.

A grófnak az a meggyőződése, hogy semmiféle megállapodás sem mellőzheti teljesen az 1848 márciusi alkotmányt, amelyet Ferdinánd császár Pozsonyban ünnepélyesen megerősített s amely annak biztosítékául a magyar hadseregnek nemzeti minisztérium rendelkezése alá állítását tartalmazza.

Azt is elmondta, hogy mint külügyminiszter egy konstantinápolyi politikai ügynök révén megpróbálta Magyarországot a Porta fennhatósága alá helyezni, de nem tudja, mi lett ennek a pontos következménye.

És hogy legutóbb is hasonló ajánlatot tettek a horvátok (Kossuth úr szerint a szerbek), ami legfőbb jele az osztrák érdekkörből való eltávolodásuknak az ígéreteknek megszegése következtében, hogy kívánságuk szerinti helyi önkormányzatot engedélyezzenek nekik. S a rácok vagy szerbek hasonlóképpen elégedetlenek a „vajdaságnak“ azzal az árnyékával, amit ily címen adtak nekik. Az oláhok is ki vannak ábrándulva Erdélyben s így terjesztik az elégületlenséget, amely általános Magyarországon, az e népekből alakult katonaság soraiban is.

Madame Kossuth the latest emigrant from thence affirms (as here not questioned) that the treatment of the country since its subjection has had the effect of converting those called Réactionnaires to the principles of her husband, and of increasing his popularity

And the Unanimous opinion of the chief personages here expressed to me is, that the Hungarian of every class, however they may now for personal security and quiet submit to the force of events concur in eagerly desiring the restoration of their country to its just station and rights —

They remark “that there can be little doubt but the retributive and coercive measures pursued had the sanction of the Russian Cabinet and whilst serving to intimidate the people from any new attempt at insurrection necessarily excite in their minds the more odium against the government of Austria”

“Towards the close of the War (they say) the Russian officers spoke with contempt of the Austrians — And as if they, the Russians had come for separate objects of their own, and were more friendly to the Hungarians

But any expectations thus excited, together with enticing promises (elsewhere noticed) held out to the Hungarian officers, soon ended by those, who, under Georgey, and subsequently, surrendered to the Russian Commanders being delivered over to the Austrians and many of them executed —

Notwithstanding Mr Kossuth agrees with Count C. Batthyani in opinion that a continuance of the same system of terrorism in Hungary together with the extinction of her nationality does assuredly tend to drive the people in despair to look towards Russia for relief, altho’ the last Power, as adverse to all constitutional freedom under whose protectorate or influence they would choose to be placed” —

Kossuthné, az utolsó emigráns, aki onnan jött, azt állítja (s ezt nem is vonom kétségbe), hogy annak a bánásmódnak, amiben az országnak leigáztatása óta része volt, az lett az eredménye, hogy az úgynevezett „reakcionáriusok” is férje elveinek híveivé tette s növelte az ő népszerűségét.

S az egyhangú vélemény, amelyet az itteni főszemélyektől hallottam, az, hogy a magyarok, akármelyik társadalmi osztályhoz tartozzanak is, noha személyes biztonságuk és nyugalmaik kedvéért engednek az események erejének, mind egyek abban, hogy hón kívánják hazájuknak az őt megillető helyre és jogaiba való visszahelyezését.

Ezek a vezető személyek megjegyzik, hogy „alig lehet kétség, hogy a megtorló önkényes rendszabályok az orosz kabinet hozzájárulását is bírják. S amíg ezeknek az a céljuk, hogy elrettentsék a népet minden újabb felkelés kísérletétől, a magyarok lelkében a legnagyobb gyűlöletet keltik az osztrák kormány iránt”.

A háború vége felé — mondják — az orosz tisztiek megvetéssel beszéltek az osztrákokról. Úgy beszéltek, mintha ők egészen külön, saját céllal jöttek volna és barátságosabbak lennének a magyarok iránt.

De az így keltett sok várakozás s a magyar tiszteknek tett (és máshol említett) sok csábító ígélet füstbe ment, amikor azokat, akik Görgey alatt és később megadták magukat az orosz parancsnokoknak, kiadták az osztrákoknak s sokukat ki is végezték.

Mindamellet Kossuth úr megegyezik Batthyány Kázmér gróffal abban, hogy a magyarországi terrorizti us rendszer folytatása s vele nemzetének kirtása egész biztosan kétségbeesésbe fogja kergetni a népet, hogy Oroszországhoz forduljon segítségért, noha ez az utolsó hatalom — minden alkotmányos szabadság ellenzője —, amelynek védelme vagy befolyása alá kívánnának kerülni.

General Guyon is persuaded "that they would prefer Russian to Austrian rule, the more that the Russian troops behaved well to the inhabitants as the Austrian did not during the war" —

Mr Kossuth added that he had been seriously deliberating at one time on making application to Russia for support, when he saw no better prospects of any —

"He did not anticipate an immediate outbreak in Hungary unless excited by events elsewhere in Europe — But he considered the ancient Bond of her loyalty to Austria so sundered by all that had taken place that permanent submission to the Imperial dynasty could scarcely again be counted upon"

"Yet there was no alternative for Austrian Statesmen between making full reparation to satisfy Hungary and keeping possession by perseverance in coercion and oppression as had fallen to the lot of Poland — ever replete with dangers to the forcible rules" —

With reference to any extraneous influence on the various populations of Hungary from community of race and religious rite the Slovaks generally come under the exemption from what I have been able to trace and by the accompanying note (oldaljegyzet: No 4) on this head such extraneous influence would appear to be confined to identity of religious rite to a certain extent [and to prevail no farther] (az utolsó 5 szó áthúзва, helyette:) and the operation of the panslavist propagand

During Mr Kossuth's tenure of the government the only rival pretender to his station, was I understand a Mr Nyari, a personage of consequence of the same party, who had been undesignedly overlooked in the distribution of office under the [provisional Government] (e két szó áthúзва, helyette:) first national Ministry in 1848 and assigned a subordinate appointment beneath his expectations —

Guyon tábornok meg van győződve, hogy „a magyarok szívesebben választának az orosz uralmat, mint az osztrákot, annál is inkább, mert az orosz csapatok jobban bántak a lakossággal a háború alatt, mint az osztrákok“.

Kossuth úr hozzáteszi, hogy egyidőben komolyan mérlegelte, hogy Oroszországhoz folyamodik segítségért, midőn semmi egyéb kilátása nem volt.

Ő nem számított Magyarországon közvetlen zendülésre, amíg azt más események, Európa más részein elő nem idézték. De a régi magyar lojalitást Ausztriával szemben annyira elszakadtnak tartotta a történetek után, hogy tartós hódolatra aligha lehet újból számítani.

Így az osztrák államférfiaknak nem volt választásuk a közt, hogy Magyarországot kielégítő teljes elégtételt adjanak vagy hogy birtokukba vegyék azzal, hogy állhatatosan kitartanak a kényszerítés és az elnyomás politikája mellett, — ami Lengyelország sorsa volt, s ami mindig ezer veszéllyel fenyegeti az erőszakos kormányokat.

Tekintettel a Magyarország különféle nemzetiségeire kívülről, faji és vallásközösségből eredő befolyásra, a tótok általában kivételek az alól, amit itt ki tudtam nyomozni és az erre vonatkozó kísérő jegyzék (4. szám) szerint úgy látszik, hogy a külső hatás a vallási szertartások bizonyos fokú azonosságára és a pán-szláv propaganda működésére szorítkozik.

Amíg Kossuth úr volt kormányon, egyetlen vetélytársa erre az állásra, ha jól értem, valami Nyáry úr volt, ugyanahhoz a párthoz tartozó befolyásos személyiség, akit — nem szándékosan — mellőztek 1848-ban, az első nemzeti kormány idején a hivatalok kiosztásánál és reményein aluli, alárendelt állást juttattak neki.

Feeling aggrieved [in consequence] (e két szó áthúzva, helyette:) still it appears by this circumstance (lehet, hogy Still it appears a javított szövegben a mondat és bekezdés élére kerül!), he gained over to his side a good many Members of the Diet at Debreczin for the purpose of superseding Mr Kossuth and taking his place, but failed in making any sufficient impression to shake his position —

General Perczel, a public speaker of ability who had figured according to his own term as a radical agitator was also an opponent of Mr Kossuth's in the Diet and very caustic in his attacks, but not aspiring to be his competitor

He was however induced to withdraw and lend his services in raising Recruits for the war, in which by his persuasive powers he was very successful, and invested with the command of a division of those Militia — (oldaljegyzet: Mr Kossuth grants General Perczel to be a good Patriot, and a sensible man when exerting his cool judgment but excitable as 'all the rest agree —)

Mr Kossuth is admitted to have displayed great energy and resources in collecting and organising so considerable a national force on the extraordinary emergency His appointments and changes in the command are the most criticized as objectionable —

From his own statements and General Guyon's on this head he appears however to have been surrounded by embarrassments rendering it most difficult for him to avoid every inconvenience without exciting discontents of still greater moment —

None of his associates here deny him the merit of ardent devotion to the interests of his country, and enjoying the favour and confidence of the mass of the people, beyond any of his compatriots — whence it is assu-

Ügylátszik, ettől elkedvetlenedve s megsértve, a maga pártjára hódította a debreceni diéta jó egynéhány tagját, hogy kiszorítsa Kossuthot és elfoglalja a helyét; de nem tudta megrendíteni az ő pozícióját, mert nem keltett elég kedvező benyomást.

Perczel tábornok, ügyes szónok, aki saját szavai szerint radikális agitátorként szerepelt, szintén ellenzéke volt Kossuthnak az országyűlésen s csipős hangon támadta, de nem pályázott arra, hogy versenytársa legyen.

De aztán mégis rávették, hogy visszavonuljon s a háború számára ujoncokat toborozzon; ezen a téren meggyőző erejével nagy sikereket aratott s rábízta e milícia egy hadosztályának parancsnokságát is. (Kossuth úr elismeri, hogy Perczel tábornok jó hazafi és értelmes ember, amikor hideg ítélőképességét gyakorolja, de lobbanékony; ezt a többiek is mind megerősítik.)

Kossuth úrról elismerik, hogy sok energiát és találékonyságot fejtett ki, amikor a váratlan szükségben oly nagy nemzeti haderőt gyűjtött és szervezett meg. Leginkább kifogásolhatók a parancsnoklásra vonatkozó intézkedései és változtatásai.

Saját közléseiből és Guyon tábornok erre vonatkozó állításaiból mégis úgy látszik, hogy annyi váratlan esemény vette körül, hogy nagyon nehéz volt kikerülnie minden kellemetlenséget, anélkül, hogy ne okozott volna még súlyosabb elégedetlenséget.

Egyik társa se vitatja el tőle a hazája érdekeihez való lángoló hűség érdemét és azt, hogy a néptömeg kegyének és bizalmának nagyobb mértékben örvend, mint akármelyik honfitársa; s azt is valószínűnek tartják, hogy ha valaha még

med that if ever circumstances were propitious to permit his return he would anew exercise a most important influence in the state —

But whether after the great reverses attending his efforts, this might still remain so great that the high aristocracy be disposed to yield him the lead as before, for the sake of concord is a point which the common interests could (most beleiktatva három szó:) in such case only, determine. (Lehet, hogy only után jön a beszúrás.)

(Serious áthúзва, helyette két szó:) No little apprehension is now entertained among the same principal personages, lest events should arise to precipitate Hungary into insurrection — whilst deprived of Leaders in whom the people confide, and capable of keeping them under control so as not to plunge into the frenzies and violence of anarchy of which the consequences would be terrible

Mr Kossuth informed me that the American Legation at Constantinople had consulted him whether he would engage his word so as to sanction the proposal being made to the Porte to allow him to pass in the United States the rest of the time to be fixed for his surveillance — observing that the proposal if otherwise feasible as he did not expect was one to which he could not assent, under any pledge as to the duration of his stay in the United States' territory where he would be free since he knew not how soon his Country might need his presence and services —

Mr Kossuth continues in intimate relations with the American Legation — which I am informed, has made him liberal offers of land and other advantages in case of his removal to reside in that country, but on what precise understanding, if any, has not transpired —

Before concluding I venture to notice Count C. Batthyani's remarks

szerencsés körülmények lehetővé teszik hazatérését, akkor újra nagyon nagy lesz a befolyása az államban.

De hogy vajjon a törekvéseit ért kudarcok után befolyása még oly nagy lesz-e, hogy a főnemesség hajlandó lesz átengedni neki a vezetést, mint régen, az egyetértés kedvéért, olyan kérdés, amit ily esetben csak a közérdek dönthet el.

Most meglehetősen aggodalom uralkodik a főbb személyek körében, hogy a legkisebb események is fölkelésbe sodorhatják Magyarországot, pedig ott most nincsenek olyan vezetők, akikben a nép megbízik s akik ellenőrzésük alatt tartatják, hogy bele ne vesse magát az anarchia örületébe és erőszakoskodásába, aminek rettenetes következményei lehetnének.

Kossuth úr közölte velem, hogy a konstantinápolyi amerikai követség kérést intézett hozzá,¹⁰ szavát adja-e, hogy hozzájárul ahhoz a Portához intézett ajánlathoz, hogy engedjék meg neki, hogy felügyelet alatt állásának megállapítandó hátralevő idejét az Egyesült Államokban tölthesse el. Kossuth megjegyezte, hogy az ajánlat, ha egyébként megvalósítható, amit nem hisz, olyan, hogy nem járulhat hozzá, ha kezeséget kell vállalnia, az Egyesült Államokban való tartózkodásának tartamáról, ahol különben szabad lenne, mivel nem tudhatja, mily hamar lehet hazájának szüksége az ő jelenlétére és szolgálataira.

Kossuth úr továbbra is benső kapcsolatokat tart fenn az amerikai követséggel, amely, amint értesültem, bőkezűen földet és egyéb előnyöket ajánlott fel neki arra az esetre, ha székhelyét átteszi abba az országba; de erre vonatkozó pontos megállapodás, ha van ilyen, nem szívárgott ki.

■ Mielőtt befejezném jelentésemet, bátorodom megemlíteni Batthyány

¹⁰ Az amerikaiak magyar szimpátiájára I. Hajnal i. m. több helyén.

to me with regard to the possible acceptance of the conditions on which Austria as she proposes -- might join the Zollverein (vagy : Zoll-Verein) —

(When áthúzva, helyette:) Then Hungary would be envolloped in the circle of its extension, by Austria keeping the control of her Sea-Bord in the Adriatic — and England thus excluded from the advantages of free trade with a country capable of affording a large and valuable Market for her Products with those of Hungary to be given in exchange —

When the war broke out the country was in the way of progress with deficiencies in industry and internal communications to -- remedy —

A Rail-road was in contemplation from Mohacz or Vucovar to Fiume for the transport thither of the grain (in especial of the fertile region of the Bannat) and other general Export products of the Kingdom —

The tariff of carriage Mr Kossuth told me he had proposed to be very moderate to afford every facility for the traffic, and with this view that the enterprise should be executed at the charge of the state as for the national benefit —

But it was opposed by Count Appony the head of the Austrian party and most by Count Szecheny, who on various grounds preferred that the projected line should be made to join that of Trieste instead of running on to Fiume thus rendering the communications whith the sea-coast dependent on an Austrian Port and Tariff which it was wished to avoid

Besides — the Produce of Hungary was by the Austrian government subjected to a Zoll of about 5 per cent (as stated by Mr Kossuth from recollection) before entering the Town of Fiume, whether for Local consumption or export —

This materially enhanced the expense of bringing the bulky articles

Kázmér grófnak hozzám intézett megjegyzéseit azoknak a feltételeknek esetleges elfogadására vonatkozólag, amelyekkel Ausztria, amint javasolja, csatlakoznék a „Zollverein“-hez.

Ez esetben Magyarországtól a terjeszkedés lehetősége is el volna véve és Ausztria örködnék Magyarország adriai tengerpartja fölött; így Anglia ki lenne zárva azokból az előnyökből, amelyeket a szabad kereskedelem nyujtana olyan országgal, mely nagy és értékes piaca lehetne Anglia Magyarországiával kicserélt áruinak.

Amikor a háború kitört, az ország a haladás útján volt, az ipar és a nemzetközi közlekedés terén orvosoldó hiányokkal.

Egy vasutat terveztek Moháctól vagy Vukovártól Fiuméig, hogy oda szállítsák a gabonát (különösen a Bánság termékeny vidékéről) s a királyság más általános kiviteli termékeit.

A szállítás díját, amint Kossuth úr nekem elmondta, nagyon mérsékeltre tervezte, hogy minden könnyebbséget megadjon a közlekedésnek, s azzal a céllal, hogy a vállalatot az állam költségén valósítják meg a nemzet hasznára.

De ellenezte ezt Apponyi gróf, az ausztriai párt feje és leginkább Széchenyi gróf, aki különböző okokból inkább azt akarta, hogy a tervezett vonalat úgy építsék, hogy a triesztihez csatlakozzék, ahelyett, hogy Fiuméba futna, s így a tengerparttal való közlekedés függővé vált volna egy osztrák kikötőtől és az osztrák tarifától, amit elkerülni kívánatos volt.

Ezenkívül: Magyarország termelésére az osztrák kormány körülbelül öt százalék vámot vetett ki (amennyire Kossuth emlékezetből megállapította), mielőtt az áru Fiume városába belépett, akár helyi fogyasztás, akár export végett.

Ez lényegesen emelte a nagyobbterjedelmű magyar cikkeknek a tenger-

of Hungary to the sea-shore which was a matter of difficulty — and uncertainty as to time owing to the want of wads and the Saäve often becoming unnavigable in its upper course from its tributary mountain streams drying up, so as to render its bed too shallow — thus (Thus?) laden boats were liable to be delayed some months in the ascent so near the point of contact with the Louisen Strassen in Croatia — a good practicable road leading direct to Fiume

Under these disadvantages for Hungarian grain that of Russia was imported there to enter into competition with it — And Count C. Batthyani had a Mill on his Estates adjacent to Fiume which supplied flour from Russian corn —

So likewise the wools of Hungary — which yields the very finest sort, and to be (áthúza: brought, helyette:) bought in large quantities at first hand from the great proprietors whilst in Silesia collected only in small lots scarcely at all went to England through Fiume, but to Silesia (oldaljegyzet: into the hands of the collectors there) Vienna, and Leipsic, and from thence accross the Continent by railways or otherwise, as the most expeditious and economical mode of transit —

Without having any view of attempting to enumerate the general resources of Hungary for Trade with Great Britain, I have only stated such particulars as furnished me, connected with the other information, and I can entertain no doubt from the views now expressed by Mr Kossuth and Count C. Batthyani, but they truly contemplated in case their national Government had been sustained, the establishment of a Free Trade with England through Fiume and the Dalmatian Ports adjoining all which are affirmed to belong of right to Hungary —

partra való szállítási költségét, s ez olyan körülmény, amely nehézséget okozott s bizonytalanná tette a szállítási időt, mert a gázlók hiányzanak és mert a Száva felső szakaszán hajózhatalanná válik, mivel a hegyi patakok, mint mellékfolyók, kiszáradnak és medrét túl sekélylé teszik. Így a megrakott hajók több hónapi vesztéglesnek voltak kitéve, míg feljutottak ahhoz a ponthoz, mely érintkezik az egyenesen Fiuméba vezető, jó és használható horvát Lujza-úttal.

A magyar gabonára nehezédő e hátrányok között az orosz gabonát importálták oda, hogy konkurráljon vele. És Batthyány Kázmér grófnak Fiumével szomszédos birtokán volt egy malma, amely orosz gabonából örölt lisztet szállított.

Épígy a gyapjú is, amelyből Magyarország termeli a legkitűnőbb minőséget, s amelyet nagy mennyiségekben, első kézből, a nagybirtokosoktól lehetne megvenni, míg Sziléziában csak kis mennyiségben lehet összeszedni, alig jutott Angliába Fiumén keresztül, hanem Sziléziába került (az ottani gyűjtők kezébe), Bécsbe és Lipcsébe és onnan a kontinensen keresztül, vasúton vagy másképpen, a tranzit leggyorsabb és legolcsóbb módján.

Nem próbálom meg felsorolni Magyarországnak az Angliával való kereskedés szempontjából fontos forrásait, csak éppen lejegyeztem az ilyen részleteket, úgy, amint kaptam azokat, a többi információval (t. i. a politikaiakkal) együtt, s nem kételkedhetem Kossuth úr és Batthyány Kázmér gróf itt kifejtett nézeteiben; hanem ők igazán tervezték arra az esetre, ha nemzetük támogatást kap, az Angliával való szabad kereskedelmet Fiumén és a szomszédos dalmát kikötőkön át, amelyekről azt állítják, hogy jog szerint Magyarországhoz tartoznak.

A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai.

I. KÖTET.

1. sz.	Oláh Gábor, Petőfi Sándor. 1923	—50
2. „	Zsigmond Ferenc, Mikszáth írói egyénisége mint kortörténeti dokumentum. 1923.	—80
3. „	Kölcsey Sándor, Emlékbeszéd gróf Tisza István felett. 1923.	—40
4. „	Huss Richard, Der Name der Germanen	2—
5. „	Leffler Béla, Az újabb svéd líráról. (Strindberg, Heidenstam, Fröding, Karlfeldt.) 1923.	—60
6. „	Mitrovics Gyula, Az egység és sokféleség esztétikai elve Az Ember Tragédiájában. 1924.	—50
7. „	Iványi Béla, Debrecen és a budai jog. 1924.	1·50
8. „	S. Szabó József, Műveltségi állapotok, főként az iskolázás Debrecenben a reformáció korában. 1924.	1·40
9. „	Tankó Béla, Kant Immánuel születésének 200-ik évfordulójára. 1924.	—70
10. „	Barabási Kun József, Gróf Tisza István és a tudomány	—70

II. KÖTET.

1. sz.	Révész Imre, A magyar protestantizmus tudományos történetírása. 1924.	—80
2. „	Tóth Lajos, A jogképesség a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetében. 1925.	1·20
3. „	Mitrovics Gyula, Arany János esztétikája. 1925.	1—
4. „	Marton Géza, Vétkeességi elv—okozási elv. 1926.	2—
5. „	Lósy-Schmidt Ede, A hortobágyi kőhíd építése Debrecen város mátai pusztáján. 1926.	3—
6. „	Császár Elemér, Arany János képelete. 1927.	1—
7. „	Leffler Béla, Lagerlöf Zelma. 1927.	2·20
8. „	Josephus Salánki, De codice Ovidii et Horatii colligato Debreceniensi. 1927.	—60
9. „	R. Kiss István, Az erdélyi fejedelmek nemzetközi politikája. 1927.	—
10. „	Dezső Gyula, Ingó jelzalog. 1927.	1·20

III. KÖTET.

1. sz.	Harsányi István, Csulyak István élete és munkái	1·50
2. „	Perjéssy Mihály, Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényről	5—
3. „	Magyary Zoltán: A magyar közigazgatás racionalizálása	1—

A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai.

IV. KÖTET.

1. sz.	Papp Ferenc, Gyulai Pál és Pataki Emília	—80
2. „	Oláh Gábor, A művészi alkotás lélektana	3·20
3. „	Heisenberg Ágost, Magyarország és Bizánc	—60
4. „	Rácz Lajos, Keleti hatások a görög filozófia kezdeteire . .	1—
5. „	Boharsik Pál, A kozmogónia problémája	—60
6. „	Erdős Károly, A galatai probléma	—
7. „	Lósy-Schmidt Ede, Hatvani István élete és művei	4·50
8. „	Peremartoni Nagy Lajos, A harmónia mint filozófiai fogalom	1—
9. „	Varga László, Görög reminiscenciák gr. Széchenyi István műveiben	1·50
10. „	Rácz Lajos, Kazinczy és a sárospataki főiskola	1—

V. KÖTET.

1. sz.	Ifj. Kiss Ferenc, Vörösmarty és Ossian	1·20
2. „	N. Bartha Károly, Magyar néphagyományok, I.	3—
3. „	Fazekas Jenő, Az egyszerű mondat fajtái az északi osztljak nyelvben	2—
4. „	Révész Imre, Adalék a magyar—francia sorsközösséghez . .	—70
5. „	Hankiss János, Emberismeret és irodalom	—60
6. „	Olchváry Zoltán, Tétéles szabályaink a gyakorlat tükrében .	1—
7. „	Nizsalovszky Endre, Az érdekkutató jogtudomány	1—
8. „	Pekár Gyula, Tisza István végnapjai	—60
9. „	Pápay József, Északi-osztljak medvénekek	6—
10. „	Bacsó Jenő, A polgári per célja	1·20

VI. KÖTET.

1. sz.	Tóth Lajos, Tisza István emlékezete	—60
2. „	Kállay Kálmán, Izrael három első királya a Koránban és a mohamedán legendákban	1·20
3. „	Hankiss János, A brussai angol konzul jelentése Kossuthról.	1—

Kapható bármely könyvkereskedésben.

Főbizományos : Studium könyvkereskedés, Budapest, IV., Keeskméti-utca 8.